

Ingen ö är bara en ö

Väddö i Roslagen från stenålder till tidig medeltid

**Stockholms universitet
Institutionen för arkeologi och antikens kultur
Höstterminen 2020, inlämningsuppgift 2
Lennart Nylund 510602-0059**

Inledning

Ingen människa är en ö, framhöll den engelska 1600-talspoeten John Donne. På samma sätt är ingen ö bara en ö. Människor och öar är inte isolerade. De blir till i ett sammanhang, i ett samspel med omvärlden.

Syftet med denna inlämningsuppgift är att översiktligt beskriva Vaddö socken i Roslagen från stenålder till tidig medeltid. Min framställning har dock kraftig slagsida mot de senare av dessa epoker. Under äldre stenålder var Vaddö, vars strandklippor idag reser sig brant och högt över Ålands hav, täckt av vatten. Efter den senaste istiden och flera tusen år framåt var hela Uppland ett skärgårdslandskap. Fastlandet började i trakten av nuvarande Örebro.

Geologen Gunnar Andersson beskriver i en nästan hundra år gammal artikel hur snabbt avsmältningen skedde. I Stockholmstrakten drog sig isen tillbaka cirka 250 meter/år. Från att ha stått vid dagens Hornstull befann sig iskanten tio år senare vid Stockholms ström. "Efter ytterligare 15 år stod den vid Norrtull. På tjugo år blev stadens bebyggda område isfritt", skriver Gunnar Andersson.

Väster om Vaddö löper en skyddad vattenled som använts av sjöfarare under årtusenden. Fartyglämningar är det vanligaste fornfyndet utmed öns stränder. Jag kommer därför att avvika från huvudspåret och kort beröra även de vattenvägar som våra förfäder använt för att ta sig från Ålands hav och Östersjön långt in i Uppland.

Bakgrund

Vaddö är en två mil lång ö vid Roslagskusten i Norrtälje kommun. Socknen omfattar ön, men även angränsande delar av fastlandet. Kontrasterna på den långsmala ön är stora. Mot väster ett leende jordbrukslandskap som sakta sluttar mot Vaddövikens och Vaddö kanal. I norr ligger Grisslehamn, utgångspunkt för drottning Kristinas postväg via Åland till Finland. Avståndet österut över öppet hav till Åland är cirka fyra landmil. Kusten är klippig och vindpinade tallar klamrar sig fast i bergsskrevorna. En och annan skyddad vik har fungerat som bas för fiske. I söder har landhöjningen lett till att Vaddö är förbundet med Björkö. På landbryggan mellan Vaddö och Björkö ligger idag det välkända sommarkoloniområdet Barnens ö.

Vaddö inklusive Björkö är Sveriges till storleken 8:e ö - större än Fårö men mindre än Tjörn på västkusten. Vaddö tillhör Roden - en forntida benämning på kustområdena i Uppland. Roden syftar på rodd och roddarlag. Kustborna var skyldiga att utrusta och bemanna ett visst antal skepp, som ingick i ledungen - den forntida sjökrigsorganisationen.

Begreppet Roslagen anses ha med Roden och skeppslag att göra. Benämningen rospigg kommer från fornsvenska Rodhs-byggjar - någon som bor i Roden-bygden. Roden nämns på runstenar från 1000-talet och i de landskapslagar som kom senare. Det finska namnet på Sverige - Ruotsi - anses också härröra från Roden.

Något om kunskapsläget

I Uppland riktades länge allt historiskt intresse mot orter som Gamla Uppsala och Sigtuna. "I förhållande till centrala Uppland ha Roslagens fornlämningar blivit mycket litet uppmärksammade ända fram i vår tid, om man undantar runstenar och kyrkliga minnesmärken" skriver arkeologen Erik Floderus i en artikel om Norrtäljetraktens förhistoria. Artikelnen ingår i antologin *Norrtäljetrakten under forntiden*, utgiven av Riksantikvarieämbetet 1946. Antologin innehåller en grundlig kartläggning av runstenar och andra då kända fornfynd i "staden Norrtälje och elva socknar däromkring". Efter 75 år är boken fortfarande väl användbar för den som vill orientera sig bland Roslagens fornminnen.

Väddö socken är rik på fornlämningar, ett femtiotal gravfält är kända. De är grupperade på ömse sidor om den gamla vattenleden, men endast ett fåtal är undersökta. "Uppgifter om tidigare grävningar i socknen är mycket knapphändiga", skriver arkeologen Gunhild Rydström 1980.

Hon undersökte tre vikingatida gravar i byn Norrsund söder om Älmsta i samband med ett vägbygge. Gravarna hade skadats, vilket var skälet till undersökningen. Detta förefaller vara typiskt för socknen - arkeologer har kallats in när någon känd eller okänd fornlämning har kommit till skada.

Gravarnas ålder fastställdes till vikingatid. Bland annat hittades från denna tid rester av en kam och ett kamfodral i ben (nedan).

Trettio år efter vägbygget var det dags igen. Den här gången hade en fossil åker med ett hundratal röjningsrösen i byn Gåsvik körts sönder vid markberedning och nyplantering av skog. Fornlämningen var tidigare okänd. Stockholms läns museum sände osteologen Margareta Boije för att undersöka skadorna.

Området ligger i en svag sydsluttning och bör ha haft "idealiska förutsättningar för en jordbrukande befolkning", skriver Margareta Boije i sin rapport. Under äldre bronsålder låg området under vatten. Enligt Margareta Boije sker en markant förändring när landskapet har stigit 15 - 20 m ö h. Då finns goda förutsättningar för såväl odling som betesmarker för boskap. "Samtliga i området upptäckta fossila åkrar ligger mellan dessa nivåer", skriver Margareta Boije.

Det finns ett tjugotal registrerade fossila åkrar i Väddö socken. De är beskrivna men inte närmare undersökta. I några fall anges att åkrarna idag ligger 15 m ö h. Det bör innebära att landskapet stigit ur havet under bronsåldern, cirka år 1 000 f Kr. Enligt Margareta Boijes resonemang bör det sedan ha dröjt länge innan marken lämpade sig för odling. Mot denna bakgrund är det svårt att ha en bestämd uppfattning om när Väddö fick en bofast jordbrukande befolkning. På järnåldern, men när? Kanske under århundradena efter Kristi födelse.

Stenålder

För 5 000 år sedan var Roslagen en gles ytterskärgård. Det som senare blev Väddö stack upp ur vattnet som ett fåtal små kobbar och skär. Det är tänkbart att modiga människor i lätta stockbåtar eller skinnsklädda kajaker paddlade ut hit för att fiska eller jaga säl och sjöfågel. Eftersom stora delar av Uppland låg under vatten var man van att ta sig fram mellan öarna som senare tiders inuiter.

Kanske hade redan stenåldersmänniskorna fångstplatser som man återvände till vid vissa årstider.

På åländska Kökar finns Otterböle, ett läger för säljakt i en skyddad sänka, som under bronsåldern besöktes säsongsvis av jägare, troligen från dagens Polen.

Stenyxor och dolk

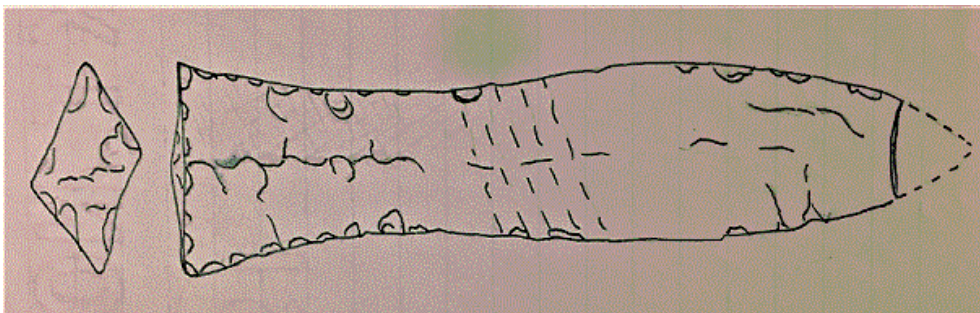
Att varaktigt bo på Vaddö under stenåldern var inte möjligt. Däremot har fynd gjorts som vittnar om mänskliga besök. I Gåsvik och i Flottskär, vid södra änden av dagens Vaddö kanal, har tunnackiga grönstensyxor hittats. Om Gåsviksyxan får vi veta lite om utseende, storlek och skick. Den köptes in till Historiska museet från en namngiven privatperson för tre kronor 1903. Upplysningarna om Flottskärsyxan är ännu mer knapphändiga. Yxans utseende och skick beskrivs, det finns även en bild (nedan) men det enda vi i övrigt får veta är att den införlivades med museets samlingar 1901.

Vi kan inte ens vara säkra på att yxorna har hittats på angiven plats - adressen kanske anger var upphittaren bodde. I Flottskär har även en trindyxa hittats och överlämnats till museet 1901, kanske av samma person. De tunnackiga yxorna dateras till tidigneolitikum, trindyxan kan vara äldre.

Yxorna nämns i boken *Norrtäljetrakten under forntiden*. Arkeologen Erik Floderus utgick för 75 år sedan från att alla upphittade yxor "kunna vara tappade i sjön". Att yxorna kan ha offrats tycks inte slå honom in. Det kanske är en idé som har uppstått senare?

År 1977 hittades en tjocknackig yxa i norra Älmsta i samband med "jordhämtning i åker". Den beskrivs som tväreggad, slipad och 12 cm lång. En flintdolk hittades 1938 vid "arbete på åker" av en bonde i byn Veda öster om Älmsta (nedan). Längd 14,5 cm.

Bronsålder

För 3 500 år sedan bestod Vaddö av lite större sammanhängande stycken av land, åtskilda av vatten. Möjligen har det funnits fasta bosättningar, där människorna livnärt sig på jakt och fiske. Ett grav- och boplatsoområde med tillhörande skärvstenshög (L2015:8505) ligger mitt på ön (25 m ö h) vid vägen mot det före detta fiskeläget Nothamn. Under bronsåldern var området beläget vid en vik som

västerut mynnade i det som idag är Vaddövik. På gravfältet finns ett 80-tal gravar av olika slag. Det kan ha använts under lång tid.

Synål och dolkspets

År 1935 hittades en grov synål av brons vid koloniområdet Stugorna på Barnens ö. "Funnen av en skolyngling, då han en dag satt och rotade i ett hål", står att läsa i Historiska museets handskrivna huvudkatalog. "I hålets botten (...) var sanden svartaktig. Inlöst för 4 kronor." Nålen är 85 mm lång.

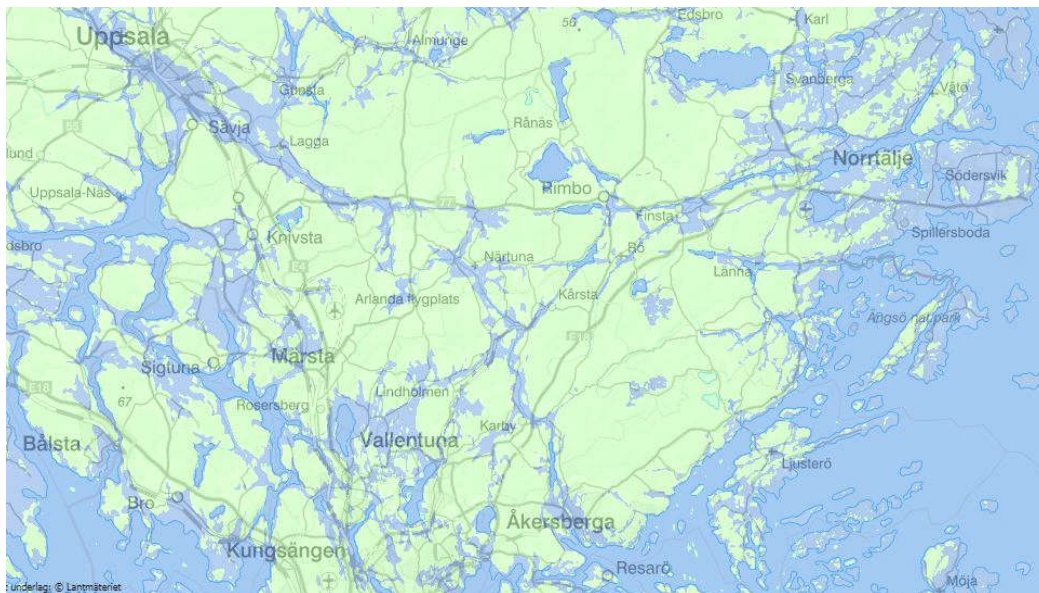
Vid Barnens ö hittades 1930 även en dolkspets av flinta, "relativt välhuggen", längd 70 mm, daterad till yngre stenålder/äldre bronsålder. Förebilden anses ha varit av brons. Dolkspetsen har skänkts till museet av en privatperson.

Äldre järnålder

Havet gör sig ständigt påmint på Vaddö. Man kanske inte ser det, men man hör det. När det blåser på Ålands hav slungas vågorna mot strandklipporna. Det dånar och skummet yr. Havet var ännu mer närvarande för våra förfäder, när landhöjningen inte hunnit så långt som idag.

I havets närhet blir skepp och sjöfart en förutsättning för mänskligt liv. Så ock på Vaddö, längst ut i havsbandet. Som redan nämnts är fartygslämningar det vanligaste fornfyndet utmed öns strandlinjer.

Men även stora delar av östra Uppland har varit en skärgård. Forskaren Lars Landström vid Uppsala universitet ger ett exempel: "Vid bronsålderns början var Uppsalaområdet en innerskärgård med anslutning till fast land i väster. Det gick att vattenvägen ta sig till Vendel och vidare upp mot Dalälven. Vattenvägarna mot Åland var öppna. Långhundraleden var en bred och öppen del av Mälaren/Östersjön" (*Med Uppsala i centrum. Studie utgiven av Institutionen för arkeologi och antik historia, 2012*).

Just Långhundraleden är kanske den mest kända av de forntida vattenlederna mot det inre av Uppland. Den mötte öppet hav vid dagens Åkersberga (SGU:s strandlinjekarta ovan visar havsnivån för 3 000 år sedan - bronsålder). Strax öster om dagens Uppsala fanns en möjlighet att vika av mot nordost - Finlandsleden för den som siktade på Åland och Finland. Flera vattenvägar anslöt till Långhundraleden, till exempel Sjuhundraleden som mynnade ut i Norrtäljeviken. Till Sjuhundraleden anslöt i sin tur Penningbyleden och Vettershagaleden från söder.

Från norr kunde man närma sig Uppsala via de långsträckta dalgångar som idag härbärgerar

Olandsån, Strömarån och Tämnrån. Dagens Hallstavik och sjön Närningen erbjöd ännu en port mot norr. Söderut fanns Mälaren med det som idag kallas Stockholmsleden samt Sörmlandsleden via Södertälje. En alternativ led söderut, farbar åtminstone till början av bronsåldern, gick via de nuvarande Marviken-sjöarna genom sjöarna Klämmingen och Sillen till dagens Hållsviken i Östersjön.

Det räcker att kasta en blick på kartan för att förstå hur de forntida vattenvägarna genomkorsade östra Uppland och även Sörmland. För 2 000 år sedan var havsnivån tio meter högre än idag. Allt lågland i östra Uppland var havsvikar och fjärdar. "Ännu i början av vendeltid (cirka 600-talet) var Uppsalaområdet upphängt kring ett vattenråd vars grenar i stort sett penetrerade hela området", skriver Lars Landström.

Möjligheterna till samfärdsel på vattendragen var utifrån sett otaliga. Men så enkelt var det inte. Flera maktcentra konkurrerade om inflytande i östra Uppland. Utmed vattenlederna fanns befästningar (fornborgar) vars manskap kontrollerade de som ville passera och kanske även lade beslag på eventuella värdesaker. I praktiken var många leder stängda för dem som inte hörde till rätt lag.

I början av 1980-talet publicerade Upsala Nya Tidning en artikelserie av författaren och konstnären Ellie Olin med rubriken *Långhundraleden - vikingarnas E4*. Rubriken är jättebra, men det finns ett problem. Långhundraleden var förvisso sin tids E4 - men på vikingatiden hade leden passerat sitt bäst före-datum. Landhöjningen hade gjort sitt.

"Under förromersk järnålder (århundradena f Kr.) upphörde Långhundraleden att vara en havsled. Samtidigt försvårades framkomligheten på vattenvägarna mot Åland/Finland", skriver Lars Landström. Detta medförde att skeppen fick släpas eller rullas på stockar där man tidigare kunnat ro eller segla.

På 600-talet (Vendeltid) var Uppsala inte längre en innerskärgård, men kunde (liksom idag) nås via Mälaren. Vendelsjön hade avsnörts från havet redan under bronsåldern. Men Östersjön släppte inte helt sitt grepp om östra Uppland. I Långhundraleden var vattnet bräckt fram till år 1 000 (vikingatid) ända upp till Frösunda två mil från kusten.

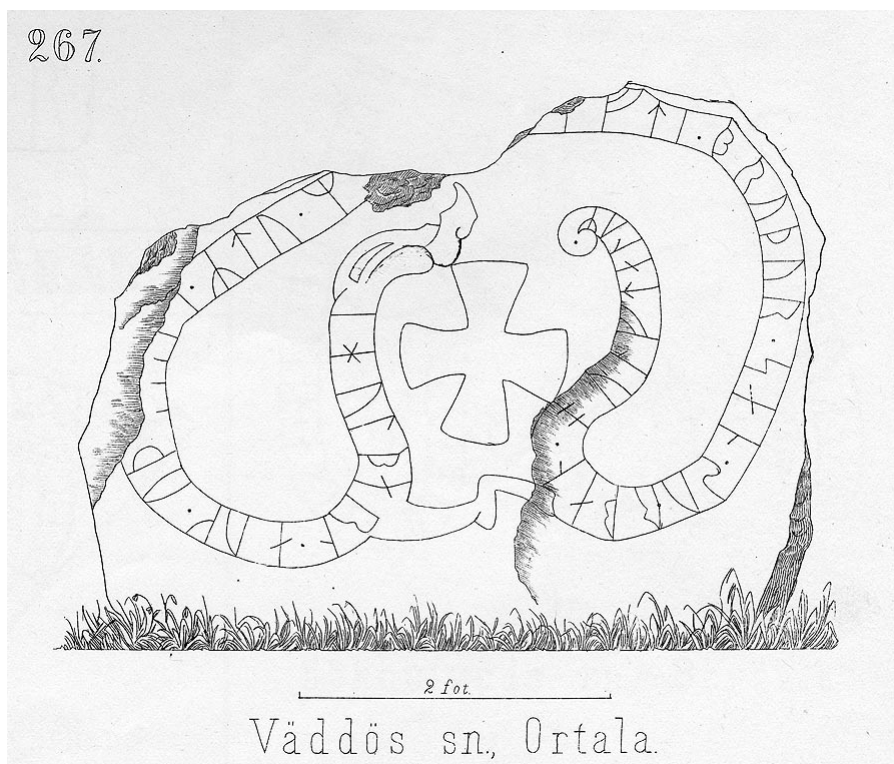
Fornborg

Väddö socken är begåvad med en fornborg. Den ligger på fastlandssidan, på en höjd norr om Ortala. Den senaste dokumentationen utfördes av arkeologen Åke Hyenstrand sommaren 1976. Fornborgen är 70 x 40 meter och är på två sidor omgiven av branter. På övriga sidor finns en delvis raserad stenmur. "Bra läge för fornborg", skriver Åke Hyenstrand. Han anger ingen trolig datering.

Yngre järnålder/vikingatid

Väddö har två kända runstenar. De har hittats nära varann, i Ortala, som länge var den största byn i Väddö socken. Vid Ortala anlades mot slutet av 1500-talet ett av Upplands många järnbruk, där vallonsmeder sedan var verksamma i nästan 300 år.

Den större av stenarna dokumenterades första gången av arkeologen Johannes Rhezelius i oktober 1635. Rhezelius var utsänd i landet av Kammarkollegiet för att inventera fornminnen. Ortalastenen står idag på en åker cirka 50 meter från Ortalaviken - den inre delen av Väddövik. Runinskriften är vänd mot vattnet. Den lyder i översättning: "Igulbjörn och Öd(björn)? lät (göra minnesmärket?) efter sin broder Torbjörn (?) i Ulftalum" (Ortala). Teckningen nedan är utförd av fornforskaren Rikard Dybeck vid mitten av 1800-talet.

Att "Ulftalum" motsvarar "Ortala" är inte uppenbart. Men det går att följa hur stavningen gradvis förändrats under århundradenas lopp. I början av 1400-talet skrevs ortnamnet "Ortalum".

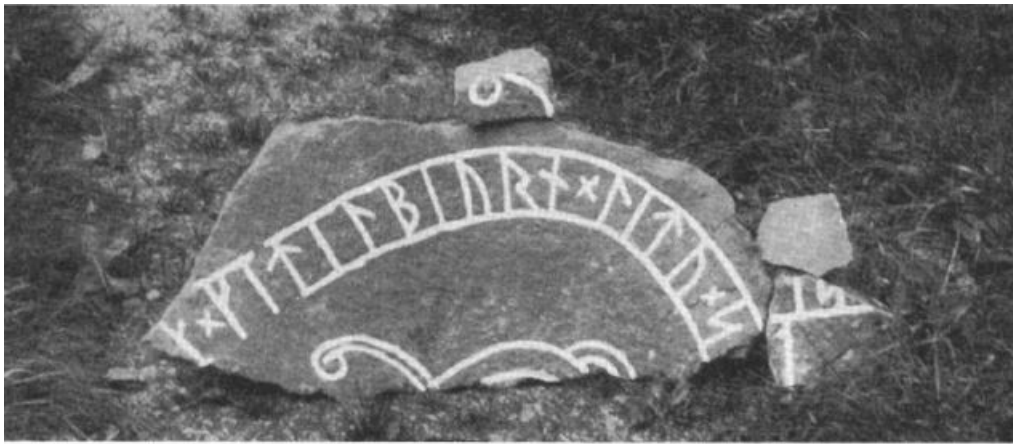
Att Ortalastenen "upptäcktes" under Sveriges stormaktstid är ingen slump. Framgångar på slagfälten skulle kompletteras med en stolt historia om det lilla men inflytelserika landet i utkanten av Europa. Män som Johannes Rhezelius sändes ut för att leta "bevis". Året innan han besökte Uppland hade han haft samma uppdrag i Småland, Västergötland och på Öland. Det mest kända resultatet av dessa strävanden är kanske Uppsalaprofessorn Olof Rudbecks fantasifulla bokverk *Atlantica*.

År 1944 begärde markägaren att få flytta på Ortalastenen. Han ansåg att stenen hindrade åkerbruket och att grödan trampades ned "av turister och sommargäster, som besökte stenen." Markägaren föreslog att stenen skulle flyttas till ett gravfält i närheten. Riksantikvarien sände frågan vidare till en av landets ledande auktoriteter, docenten och runforskaren Sven B F Jansson. Denne avstyrkte: "Bör ej flyttas. Platsen sannolikt ursprunglig."

Den andra Väddöstenen är snarare en del av en sten. Den ska ha hittats och omhändertagits av en lokal byggmästare i en husgrund på 1890-talet endast 100 meter från Ortalastenen. Fyndet anmäldes av Otto Frödin, amanuens vid Historiska museet, till Riksantikvarieämbetet i juni 1901. Därefter flyttades den trasiga runstenen med kyrkoherdens medgivande till Väddö kyrkas vapenhus. En månad senare hittade Frödin två mindre bitar från samma runsten i en stengårdsgård.

Norr om fyndplatsen ligger två mindre gravfält med runda och fyrkantiga stensättningar. I ett brev till Riksantikvarieämbetet berättar Frödin att det från gravfälten "nedkörts stora massor av sten, dels till sjön, dels till några stengårdsgårdar. Igår gick jag och petade i en dylik gårdsgård med detta glädjande resultat." Även dessa bitar av stenen hamnade i Väddö kyrkas vapenhus.

Det som återstår av runstenen kan idag beskådas i en lärosal i Väddö folkhögskola. På det bevarade fragmentet (nedan) får vi veta att "Kättilbjörn läto resa stenen". Tyvärr inget mer.

Senare tiders runforskare har beklagat att inte fler delar av stenen hittats. Den anses vara vacker och omsorgsfullt bearbetad. "Ristningen har utförts av en mycket skicklig mästare", framhöll Riksantikvarieämbetets expert på 1940-talet.

Under sommaren 1901 sparade Otto Frödin ingen möda i sitt sökande efter fler runstenar. Den byggmästare som räddat den trasiga runstenen tipsade om att det kunde finnas en större, oregistrerad sten i närheten av de andra. Frödin träffade markägaren ifråga, som medgav att man hittat en runsten vid "grävning i en åker". Men "hvert denna tagit vägen visste han ej".

Otto Frödin fick också veta att "befolkningen ej bryr sig om att taga vara på runstenar o. dyl. af fruktan att få obehag därför." Markägaren förklarade att "när man finner sådant där och det kan nog hända ibland, kasta vi bort eller gräfvna ned det igen".

Dessa upplysningar inspirerade Frödin till förnyade ansträngningar: "Jag genomsökte sedan, så godt jag kunde, dels åtskilliga stengårdsgårdar, dels de ofvannämnda stenhögarna vid sjön, för att möjligen få syn på några fragment, men utan framgång." De saknade runstenarna "synes sålunda vara omöjliga att finna, åtminstone tills vidare."

Otto Frödin fick trösta sig med "axdelen av en stor trekloig järnnyckel", hittad i den åker där han letat efter runstensfragment. Nyckeldelen är 16 cm lång. Frödin skänkte den till Historiska museet.

Respekten för och kunskapen om fornminnen var inte den bästa. På 1920-talet genomfördes polisförhör med två bönder i Älmsta som "bortforslat sten från ett större gravröse". Halva röset var borta. Riksantikvarien förordade åtal, men om det blev något sådant framgår inte av de handlingar jag sett.

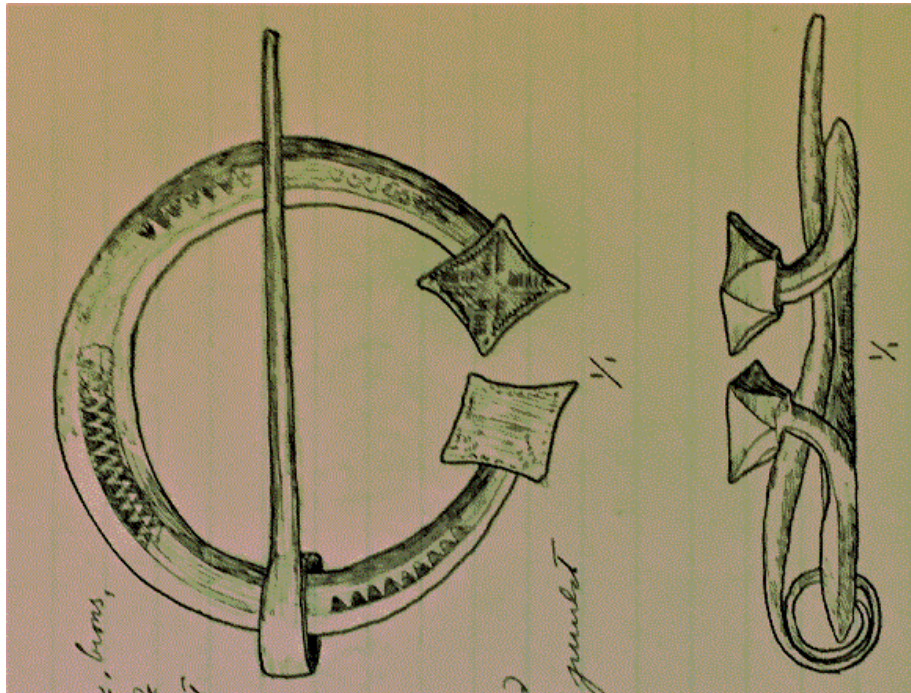
(De flesta av citaten ovan är hämtade från artikeln *Runinskrifter i Norrtälje*, författad av nyss nämnde Sven B F Jansson, kallad Run-Janne. Artikeln ingår i antologin *Norrtäljetrakten under forntiden*.)

Spännen och yxa

Vid Vaddö kyrka ligger Stapelhagen, där den medeltida kyrkans klockstapel en gång stod. Den brändes av ryska trupper under härjningarna 1719. En stensättning som skadats vid schaktningsarbete grävdes ut 1962 av landsantikvarien Alf Nordström. Han hittade ett ringspänne och en fingerring, båda i brons samt en trasig urna och benrester. Fyndet är daterat till vikingatid.

Ringspännet kan ha liknat ett annat som hittats i närheten, "vid grävning för nedsättandet av en stolpe öster om kyrkan" (nedan). Spännena användes för att hålla ihop klädedräkten och har påträffats i stort antal särskilt på Gotland. De två vanligaste typerna har byglar som avslutas med

facetter (som här) eller med att ändarna är upprullade. Bronsspännet på bilden är 8,5 cm i diameter. Nålen är 11 cm.

Vid Edeby brygga i en stensättning har en skäggyxa av järn hittats. Yxan är av en typ som var vanlig på Gotland och i Baltikum på 1000-talet.

(SGU:s strandlinjekarta nedan visar en del av nordöstra Uppland mot slutet av vikingatiden. Den skyddade vattenleden väster om Vaddö är fortfarande väl farbar. I söder är ön ännu inte förbunden med Björkö.)

Tidig medeltid

Kristnandet av Sverige tog lång tid. Särskilt i Uppland, där ju Uppsala var ett centrum för asatron. Från slutet av 900-talet styrde kristna kungar i Sigtuna, men Uppsala höll envist emot. Längre kunde

hedendom och kristendom existera sida vid sida. "En förklaring kan vara, att det inte handlade om någon tvångskristning, utan istället om en under lång tid pågående infiltration", skriver prästen och kyrkohistorikern Gunnar Smedberg.

Utsända missionärer som Ansgar tycks ha spelat en marginell roll. Viktigare var de influenser som vikingar fått vid möten med kristna under sina resor samt påverkan av kristna slavar som fördes hem. Kristendomen infördes uppfifrån, genom att kungar och stormän såg de mer utvecklade länderna på kontinenten som förebilder och ville närma sig dem.

Enligt de inte helt tillförlitliga källor som finns avgjordes saken för Upplands del först 1087, genom att den kristne kungen Inge den äldre tågade till Uppsala och lät förstöra hednatemplet (om det nu fanns ett sådant). Samtidigt ska Inge ha dräpt sin sväger Blot-Sven. Denne ska några år tidigare ha valts till kung av tinget i Gamla Uppsala, mot löfte om att hålla fast vid de gamla gudarna.

Skara stift blev 1014 det första i Sverige. Under början av 1100-talet följde Linköping, Strängnäs, Västerås, Eskilstuna och Sigtuna efter. På 1140-talet flyttades stiftet i Sigtuna till Uppsala. 1164 blev Uppsala säte för ärkebiskopen. Idag skulle man tala om signalpolitik - kyrkan ville markera sin slutliga seger över hedendomen.

Men det räckte förstås inte med biskopar, det behövdes präster ute bland folket. Ganska omgående skapades en regional prost-organisation i stiftet. År 1298 beslutade ärkebiskopen Nils Alleson att tillsätta prostar i stiftets 25 härader. Häradena var inte kyrkliga enheter, men ärkebiskopen valde ändå att utgå från dem.

Norra Uppland anses som kristet från mitten av 1100-talet. Detta kan utläsas av gravskicket. De döda brändes inte längre utan begravdes i öst-västlig riktning utan gravgåvor.

Väddö fick sin medeltida kyrka på 1300-talet. Av denna finns inga synliga spår kvar. Men vi vet hur den såg ut. Johannes Rhezelius, som hittade Ortalastenen 1635, passade på att även rita av Väddö kyrka. Den nuvarande kyrkan byggdes under 1870-talet.

I kyrkliga sammanhang nämns Väddö första gången 1314, i samband med den så kallade sexårsgården. Denna var en särskild skatt som utlysts av påven för att finansiera ett korståg till det heliga landet.

Väddö ingick inte i någon härad, områdena vid kusten var indelade i skeppslag, i det här fallet Väddö och Häverö skeppslag. Häverö har haft en träkyrka från 1100-talet. Rester av den hittades vid en renovering av den nuvarande medeltida stenkyrkan på 1970-talet. Träkyrkan var inte stor - 7 x 7 meter. Den hade byggts på en kult- och tingsplats från yngre bronsålder och äldre järnålder - ett vanligt sätt att "kristna" och ta över forntida samlingsplatser.

Det ligger nära till hands att tänka sig att Väddöborna besökte stavkyrkan i Häverö innan de byggde sin egen kyrka. Den tidigaste förbindelsen med fastlandet var en bro vid nuvarande Älmsta. Kanske använde Väddöborna den på sin väg till kyrkan.

Förre biskopen och kyrkohistorikern Sven Thidevall, som jag rådgjort med kring detta, tror dock inte på min Häverö-idé. Han håller med om att det finns en "intressant kunskapslucka" mellan kristnandet och den tidpunkt när Väddöborna fick en egen sockenkyrka. Före sockenkyrkornas tid var det vanligt att åtminstone större gårdar hade en gårdskyrka och även en gårdspräst. Sven Thidevall lutar åt den förklaringen för Väddös del.

Kanalen

Landhöjningen påverkade så småningom den skyddade och viktiga vattenleden väster om Vaddö. Framkomligheten blev allt sämre från dagens Älmsta och söderut mot Storfjärden (som idag är stor bara till namnet) samt mellan Storfjärden vidare söderut mot Kistahavet (ett hav som numera är obefintligt). Redan på 1200-talet började man muddra och gräva för att hålla vattenleden farbar. Men snart grundades leden upp igen. Gustav Vasa gjorde på 1550-talet ett nytt försök. De närmast berörda socknarna beordrades att rensa och påla kanalen, så att mindre fartyg skulle slippa ge sig ut på Ålands hav. Arbetet utfördes, men efter hundra år var man tillbaka på ruta ett.

Först med teknikens landvinningar på 1800-talet, och med statliga satsningar på att förbättra transporter och kommunikationer, togs krafttag för att mer långsiktigt göra kanalen användbar. Den här gången tog arbetet tio år och utfördes av närmare 3 000 indelta soldater, som var billig arbetskraft. Det tidiga 1800-talet var kanalbyggandets storhetstid. Flera viktiga kanaler, bland dem Vaddö kanal och Göta kanal, byggdes samtidigt.

Silverskatten

År 1837 gjorde bonden Anders Ersson i Elmsta sitt livs fynd. "I en liten hage under odlingsarbete" hittade han en flätad halskedja med djurhuvuden i ändarna, en öppen armring och två filigranbelagda pärlor - allt i silver. Halskedjan är 85 cm lång. Djurhuvudena sägs påminna om ornamentiken på runstenar från början av 1100-talet. Anders Ersson anmälde fyndet till riksantikvarien som 1838 löste in skatten för 9 riksdaler, 7 skilling och 5 runstycken, vilket idag skulle motsvara cirka 40 000 kr. Utöver smyckena hittade Anders Ersson obearbetade silverbitar. Dessa fick han behålla. Skatten vägde totalt 0,33 kg. De vackra silverföremålen förvaras idag på Historiska museet (se bild på titelsidan).

Referenser och resurser i urval

Andersson, Gunnar. Stockholmsnaturens historia. Svenska turistföreningens årsskrift 1922.
Aronsson, Jessica. Talande ornamentik. Kandidatuppsats i arkeologi, Sthlms universitet 2012.
Boije, Margareta Gåsvik. Översiktlig dokumentation av skador på nypåträffad fornlämning. Vaddö socken, Norrtälje kommun, Uppland. Stockholms läns museum, 2009.
Edvinsson, Rodney, prof i ek hist SU. Omräknare för historiska valutor. www.ekonomiskamuseet.se
Ferm, Olle (red): Kyrka och socken i medeltidens Sverige. Riksantikvarieämbetet, Stockholm 1991.
Gustin, Ingrid. Ringspännen/hästskeformade spännen, gåvogivning och kontakterna mellan Mälardistriktet och sydvästra Finland under vikingatid. Lunds universitet 2015.
Historiska museets samlingar <http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>
Kulturmiljöutredning nr 6. Vaddö kanal. Norrtälje kommun 2016.
Landström, Lars. Med Uppsala i centrum. Institutionen för arkeologi och antik historia, UU, 2012.
Norrtäljetrakten under forntiden. En översikt utarbetad av Riksantikvarieämbetet. Sthlm 1945.
Nytt ljus över Långhundraleden - bygder, båtar och natur. Arbetsgruppen Långhundraleden 2011.
Riksantikvarieämbetet: Antikvarisk-topografiska arkivet, ATA. Dokument och bilder från Vaddö socken. Fornsök <https://app.raa.se/open/fornsok/>
Rydström, Gunhild. Tre vikingatida gravar på Vaddö. Riksantikvarieämbetet rapport UV 1982:50.
Smedberg, Gunnar. Årkestiftets uppkomst och indelning. www.svenskakyrkan.se
Svenskt biografiskt lexikon <http://sok.riksarkivet.se/sbl/>
Sveriges geologiska undersökning http://apps.sgu.se/kartgenerator/maporder_sv.html
Sörenson, Ulf. Skärgården - Vägvisare från Örskär till Landsort. Balkong förlag 2016.
Upplands runinskrifter, del 1-4 (1940-58, E. Wessén & S. B. F. Jansson). Riksantikvarieämbetet.
Vattenvägar - spår av liv och död från järnålder och vikingar. Utställning producerad av Norrtälje museer 2020. Zettersténska villan, Norrtälje.